

Twee werelden verbonden in Almere: stad en landbouw

Geïnspireerd door het project Agromere nemen de stad Almere en zijn regionale partners stadslandbouw als uitgangspunt voor het toekomstige Almere Oosterwold. Stadslandbouw sluit aan bij de verloren identiteit van de stad: *The Garden City van Ebenezer Howard*. Een analyse van hoe Agromere tot dit succes heeft geleid.

Agromere (2004-2010) was op te vatten als een *transitie-arena*. Loorbach en Rotmans (2006) definiëren transitie-arena's als netwerken van innovators en visionairs die langetermijnvisies en toekomstbeelden ontwikkelen. Deze vormen, op hun beurt, de basis voor de ontwikkeling van (transitie-)agenda's en -experimenten waarbij een groeiend aantal actoren wordt betrokken. In de Agromere Arena ontwikkelden belanghebbenden samen met het onderzoeksteam van Wageningen UR een nieuwe visie op de rol van landbouw in een stedelijke omgeving, een visie op stadslandbouw als onderdeel van Almere Oosterwold (figuur 1). Wat waren de cruciale gebeurtenissen en interventies die leidden tot deze nieuwe visie? Een terugblik op Agromere.

Stadslandbouw is te omschrijven als het produceren in de stad, stadsrand of directe ommelanden van voedsel (en groen) en daaraan gerelateerde diensten ten behoeve van de stad. Het is niet zozeer de locatie die stadslandbouw onderscheidt van gangbare landbouw. Onderscheidend is dat het een integraal onderdeel is van de stedelijke economie en haar sociale en ecologische systeem (Veenhuizen and Danso, 2007). Zo'n verbinding tussen stad en landbouw was tot voor de intensivering van de landbouw heel gewoon, maar is nu niet meer vanzelfsprekend. Evenals in de meeste andere Westerse landen is er een scherpe scheiding tussen stad en platteland ontstaan, tussen daar waar het voedsel geconsumeerd en daar waar het geproduceerd wordt.

Stakeholders van Agromere

Almere is de jonge stad die in slechts dertig jaar tijd van nul naar 190.000 inwoners is gegroeid. De zogenaamde *founding fathers* van de stad, veelal met een Wageningse achtergrond, hielden bij het ontwerp van de stad *The Garden City* van Ebenezer Howard in gedachten. Almere werd ontworpen als een polynucleaire stad met veel groen tussen de stedelijke kernen. Zelfs stadslandbouw was onderdeel van het oorspronkelijk ontwerp (Remmers, 2011). Almere staat aan de vooravond van een volgende groeisprong. Deze Schaalsprong Almere 2.0 voorziet onder andere in de ontwikkeling van de ruim 4000 hectare in Almere Oosterwold. Via de Schaalsprong wil Almere een stad worden met een duurzame identiteit.

Zeewolde is de landelijke tegenhanger van Almere. In deze gemeente is landbouw een belangrijke drager van landschap en economie. Almere Oosterwold ligt voor een belangrijk deel op het grondgebied van Zeewolde. De gemeente wil graag de landelijke tegenhanger blijven van het stedelijke Almere.

Anticiperend op mogelijke ontwikkelingen in Almere Oosterwold hebben *projectontwikkelaars* posities verworven in het gebied. Grip krijgen op en meedoen aan de Schaalsprong is daarmee van groot belang voor de ontwikkelaars.

Voor *agrarisch ondernemers* in Almere Oosterwold was de stad vooral een *angstgegner*. Behoud van ruimte voor de ontwikkeling van hun bedrijf, liefst zonder uitplaatsing, was hun belang. Een van de ondernemers, de stadsboerderij Almere, zag de stad juist als kans. Haar belang was juist een goede verbinding te creëren om bestaansrecht te behouden. In de periode van Agromere speelde ook de ontwikkeling van de ecologische verbindingszone Oostvaarderswold – grenzend aan Almere Oosterwold, waar de betrokken ondernemers voor hun gevoel volledig werden buitengesloten.

Twee *natuurorganisaties* namen deel. Een van beide was door haar samenwerking met de stadsboerderij al bekend met stadslandbouw. Het zag voedsel en landbouw als een goed thema om toe te voegen aan haar stedelijke activiteiten. De tweede natuurorganisatie was meer op natuurontwikkeling geïntereerd. Stadslandbouw kon een buffer worden tussen natuur (Oostvaarderswold) en gangbare landbouw.

Tenslotte was Wageningen UR ook een stakeholder in Agromere. Via Agromere kon het kennisinstituut zich ontwikkelingen op een relatief nieuw terrein.

Impressie van verweving van stad en land in de te ontwikkelen wijk Oosterwold in Almere. Bron: Werkmaatschappij Almere Oosterwold.

Agromere startte daarom met de vraag of en hoe stad en landbouw op een natuurlijke wijze weer verbonden kunnen worden in Almere. Een complexe vraag waarop zeker in 2004 niemand een antwoord had. De rode draad was het denken vanuit de belanghebbenden, de stakeholders. Diverse typen interventies werden toegepast om hen te beïnvloeden, te inspireren en uit te dagen. De kern van deze interventies vormde een drietal workshops waarin toekomstbeelden werden omgezet in een virtuele woonwijk.

>> Stakeholders en stakeholdermanagement

Stakeholders zijn die partijen – personen of organisaties – die belang hebben bij en invloed hebben op het gewenste resultaat van een project, in dit geval stadslandbouw in Almere.

Stakeholdermanagement is het proces van beïnvloeden, inspireren en uitdagen van de stakeholders. Wijnands (2009) beschreef in Syscope al eens dit proces aan de hand van het project Telen met toekomst. De toepassing van stakeholdermanagement in Agromere toont vele parallellen. Wijnands stelt dat stakeholdermanagement niet zozeer te maken heeft met opleggen van een nieuwe visie. Het gaat om het zodanig organiseren, beïnvloeden, stimuleren, faciliteren, initiëren en regelen dat de stakeholder(s) deze visie zelf eigen maken en in de praktijk brengen. De kern van de stakeholderbenadering in Agromere was de stakeholderanalyse waarbij het belang van de stakeholder, de houding tegenover stadslandbouw (degene die de doelen steunt en actief bijdraagt (de *mover*), degene die daar randvoorwaarden bij stelt (de *floater*) en degene die tegen is (de *blocker*)) en de fasen van betrokkenheid in Agromere (stakeholdermanagement onderscheidt drie fasen van betrokkenheid: *inform*, *consult* en *collaborate*) periodiek in kaart werden gebracht. De procesmanagers van Agromere gebruikten de stakeholderanalyse om adequaat te interveniëren en het proces in de arena te sturen.

De belangrijkste stakeholders in de Agromere Arena waren:

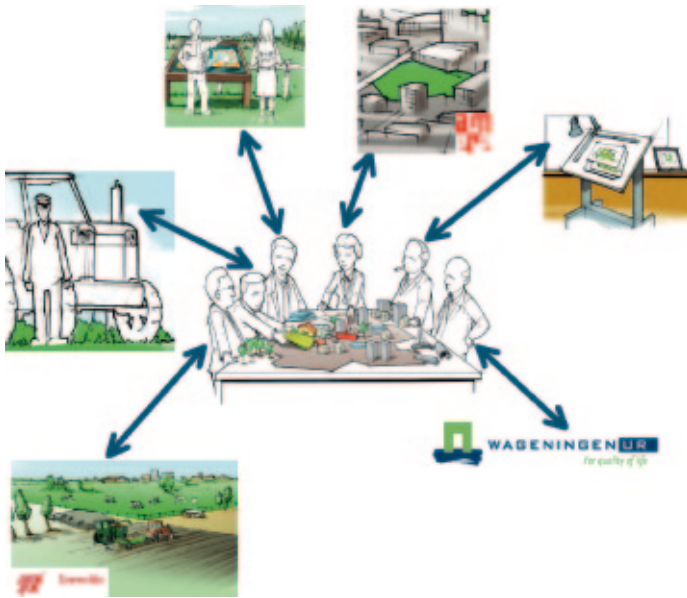
Almere, Zeewolde, agrarisch ondernemers, projectontwikkelaars, natuurorganisaties en Wageningen UR (zie kader en figuur 2).

>> Tijdlijn: van proloog tot collaborate

De Agromere Arena kan, achteraf beschouwd, in vier fasen worden opgedeeld: *proloog*, *inform*, *consult* en *collaborate*. Te beginnen bij de proloog. Agromere vindt zijn oorsprong in een multisectorale toekomstverkenning van de landbouw die Wageningen UR in 2000-2002 uitvoerde in opdracht van voormalige Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV). De verkenning voor de plantaardige sector bracht zicht op een nieuwe ontwikkeling – *Stad en land integreren: nieuwe rondes, andere kansen* – met de constatering dat landbouw een waardevolle functie kan hebben voor de stad (Klein Swormink en Krikke, 2004). De landbouw weer een functie geven in

Figuur 1. Almere Oosterwold is een van de gebieden die in het kader van Almere 2.0 ontwikkeld zal worden. Oosterwold, ruim 4000 hectare groot, is het gebied waarop Agromere zich concentreerde.

Figuur 2. De stakeholders in de Agromere Arena met de klok mee van links naar rechts: Zeewolde, agrarisch ondernemers, natuurorganisaties, Almere, projectontwikkelaars en Wageningen UR.

de stad, vraagt wel om een verandering van ons denken en doen, zowel van de kant van de landbouw als die van de stad. Het systeem-innovatieproject De smaak van morgen (2004-2009) pakte de zoektocht naar een hernieuwde verbinding tussen stad en landbouw op. Een van de leden van de begeleidingscommissie van dit project droeg Almere aan als interessante case. Almere stond in 2004 aan de vooravond van de zogenaamde Schaalsprong Almere 2.0.

>> Inform (2004-2007)

Bij stakeholdermanagement ligt in de informfase de nadruk op invloed krijgen en het krachtenveld in kaart brengen (Wijnands, 2009). Via interviews, open bijeenkomsten en workshops probeerde het Agromere-team de potentiële stakeholders bekend te maken met stadslandbouw. De meesten stonden open voor stadslandbouw maar stelden randvoorwaarden bij de ontwikkeling (*floaters*). Of zoals één van de ontwikkelaars het verwoordde: 'Ik zie niets in landbouw tussen de woningbouw. Dat beperkt de woningen en de landbouw te veel. Een groot bedrijf, van meer dan 70 hectare, is ook niets voor de woonconsument. Waar ik wel wat in zie zijn lossere begrenzingen tussen landbouw, natuur en woningbouw, waarmee je landbouw en woningen meer met elkaar verweeft.' (Syscope 10, 2006). Alleen één van de natuurorganisaties en de stadsboerderij steunden de doelen van Agromere en wilden actief bijdragen (*movers*). Opvallend was dat Almere en Zeewolde zich afzijdig hielden in de bijeenkomsten en workshops.

Agromere zocht naar een momentum om de stakeholders in beweging te krijgen. De gemeentelijke verkiezingen van 2006 brachten de aanleiding om dat momentum te creëren. In het nieuwe bestuur van de stad nam Adri Duivensteyn zitting. Het werd al snel duidelijk dat hij de ambitie had om de stad een nieuwe richting te geven:

duurzaam, persoonlijk en dynamisch. Samen met de stadsboerderij en de natuurorganisatie organiseerde Agromere najaar 2006 een bijeenkomst op de stadsboerderij. Alle stakeholders werden uitgenodigd, en kwamen. In zijn speech omarmde Duivensteyn stadslandbouw als een interessante ontwikkeling voor Almere. Na afloop van de bijeenkomst, tijdens de aansluitende lunch, ging het Agromere-team de aanwezige stakeholders langs en nodigden hen uit deel te nemen aan een drietal workshops.

>> Consult (2007-2008)

In de consultfase gaat het om invloed hebben op de beeldvorming van stadslandbouw bij de stakeholders. Agromere gebruikte hiervoor de methodiek van omgevingsscenario's ofwel *the art of strategic conversation*. Omgevingsscenario's zijn een hulpmiddel voor de verkenning van een onzekere toekomst en het identificeren van robuuste strategieën of opties. Via omgevingsscenario's worden deze onzekere factoren gestructureerd in kaart gebracht en meegenomen in het planningsproces. Alle stakeholders werden geïnterviewd over de onzekerheden in relatie tot de ontwikkeling van stadslandbouw in Almere. Op basis hiervan stelde het Agromere-team vier scenario's op. In drie workshops werd vervolgens, vanuit deze scenario's via toekomstbeelden van en ontwerpprincipes voor stadslandbouw in Almere, teruggewerkt naar een denkbeeldige wijk: Agromere (Jansma et al., 2010). De stakeholders bevestigden dat niet zozeer deze denkbeeldige wijk *an sich* als wel de ontwerpprincipes de belangrijkste uitkomst van de drie workshops was. Opvallend was de betrokkenheid en deelname van een brede delegatie van de gemeente Almere tijdens de derde workshop. In Syscope 15 (2007) verwoordde een vertegenwoordiger van Almere haar interesse in stadslandbouw: 'Wij laten ons bij de uitwerking onder andere inspireren door allerlei organisaties, en verkenningen van Wageningen UR zijn heel welkom. Stadslandbouw heeft ook zeker kansen, met duurzaamheid als thema in combinatie met functies voor de stad.' Het eigenaarschap van stadslandbouw lag nog bij Agromere. In de volgende fase ging het nadrukkelijk over naar Almere.

>> Collaborate (2008-...)

In de collaboratefase draait het om invloed afstaan, de beoogde verandering wordt overgenomen door de stakeholders. In de Agromere Arena ging stadslandbouw geleidelijk over naar de stad Almere en in mindere mate naar de andere stakeholders. Najaar 2008 startten Almere en haar regionale partners met de conceptstructuurvisie Almere 2.0. In die periode werd het Agromere-team uitgenodigd bij een van de eerste bijeenkomsten

Een impressie van verweving van stad, landbouw en recreatie in Almere Oosterwold. Bron: Werkmaatschappij Almere Oosterwold.

van het ontwerpteam van Almere 2.0. Hoewel maar een klein deel van dit team eerder betrokken was bij Agromere reageerde die enthousiast op stadslandbouw. Het Agromere-team werd gevraagd mee te denken. Het kreeg ook de opdracht om uit te rekenen hoeveel voedsel er lokaal in Almere Oosterwold geproduceerd kan worden en in hoeverre deze lokale productie bijdraagt aan de reductie van de klimaatparameters van de stad, zoals de carbon footprint (Sukkel et al., 2010). Hoewel de bijdrage van Almere Oosterwold aan zowel het voedselmandje als de reductie van de klimaatparameters relatief beperkt lijkt, verwoordde Almere – in haar structuurvisie – de ambitie om in 2030 10 procent van haar voedselmandje lokaal te produceren. In de conceptstructuurvisie die zomer 2009 uitkwam, sprak Almere de ambitie uit om in Almere Oosterwold landbouw en stad samen te ontwikkelen naar nieuwe vormen van stadslandbouw of landbouwstad (Almere, 2009). Almere greep daarbij terug naar haar oorspronkelijke DNA, de Garden City van Ebenezer Howard. Het stadslandschap moet transformeren van kijkgroen naar productief landschap (Almere, 2011). Voor Almere Oosterwold betekent dit dat minimaal 50 procent van het toekomstige stedelijke landschap in agrarische productie blijft (Almere, 2012).

Stadslandbouw bleef niet beperkt tot Oosterwold en de gemeente, het is ondertussen onderdeel van een bredere beweging in de stad. Ondernemers, burgers, NGO's en onderwijs verbinden zich eraan. Onder hen bevinden zich deelnemers van de Agromere maar er zijn ook veel nieuwe gezichten. En Agromere? Het heeft een vervolg gekregen in het Ontwikkelcentrum Stadslandbouw Almere (OSA, www.os-almere.nl) dat Wageningen UR in 2011 opzette met drie partners.

>> Successen

Het succes van Agromere ligt in de aansluiting die het vond bij de regionale context. Almere was op zoek naar haar identiteit,

the Garden City. De identiteit die in de snelle expansie van de afgelopen decennia wat verloren was gegaan. Stadslandbouw sloot naadloos aan bij de zoektocht van de stad. Agromere bood een hernieuwde ontmoeting met stadslandbouw en inspireerde de gemeente om stadslandbouw op te nemen in de toekomstige ontwikkeling van Almere Oosterwold. Ook versnelde Agromere het denken over en de ontwikkeling van stadslandbouw binnen de bestaande stad. De stakeholderbenadering in Agromere hielp de procesmanagers om de lokale context te doorgronden. Ze konden daarmee adequaat anticiperen en afstemmen op de lokale agenda's en belangen.

Wat waren nu cruciale gebeurtenissen en interventies in de Arena? Cruciaal was de bijeenkomst waarin Adri Duivensteyn Agromere in een stroomversnelling bracht. Maar dit werkte alleen omdat alle stakeholders al bekend waren gemaakt met stadslandbouw in de fase ervoor. Het samen met de stakeholders in de consultfase nadenken over toekomstscenario's was effectief. Het hielp om hen weg te leiden van huidige posities en belangen. Ook het gezamenlijk stilstaan bij de ontwerpprincipes bleek doeltreffend in het verkrijgen van een gemeenschappelijk gedragen beeld van stadslandbouw. Dat Almere open stond voor stadslandbouw voordat ze aan de conceptstructuurvisie begon, was een essentiële timing. Almere is bezig met de voorbereiding van de volgende fase. De ambitie is om in 2013 een start te maken met de daadwerkelijke ontwikkeling van Almere Oosterwold. De eerste belangstellenden hebben zich gemeld. Waar een verkenning vanuit LNV tien jaar terug toe kan leiden!

Jan Eelco Jansma en Esther Veen